

Főleg az idősebb nemzedék napjainkban is tisztelettel emelegeti Tekintetes Pathó Pál nevét. Minthogy az 1848. évi törvények életbeléptetésekor a belügyminiszter elrendelte a nemzetőrség megszervezését, Szőgyénben Pathó Pál alszolgabíró lett a nemzetőrség parancsnoka. Erről a nemes Pathó Pálról, aki előbb a község jegyzője volt, azt tartja a *szőgyéni közvélemény*, hogy Petőfi ismert versében szereplő Pathó Pállal volna azonos. Petőfi valóban járhatott Szőgyénben a pozsonyi diétára utaztatásban. Sőt! A buzgó szőgyéniak a közeli muzslai születésű Pathó Pál és Petőfi között rokoni kapcsolatokat bizonygatnak. A falu kiváló krónikása és történelmének jó ismerője, Spek Ferenc szerint az itteni temetőben 1938. október 28-án eltemetett utolsó Petrovics (Albert) „bizonyíték” az előző feltételezésekre.

Eltérőek viszont a vélemények, hol is lakott valójában Pathó Pál a faluban. Egyesek szerint a Varga-birtokon (később ez a Hecht-birtok néven vált ismertté), mások elbeszélései alapján a későbbi Koxsa-birtokon állhatott a háza. Nevét a szőgyéni temetőben napjainkban is meglévő sírkő őrzi. A bal oldali sírkeresztben alig-alig olvashatóan a következő szöveg található:

*Vargha Örszébetnek
Tettes Pathó Pál úr nejének
Géza, Iza, Ilu, Jóska, Rozina árvái
és tulajdon testvérjei készítették
Béke hamvainak
meghalt 1855. évi augusztus 19-án*

A jobb oldalin szintén alig olvashatóan a következő sorok vannak:

*IHS
Itt nyugszik istenben boldogult
T: Pathó Pál úr
Mehalt April: 28. évi napján
életének 62. évében 1855.*

Jankus Gyula

Miskolci népiskolázás a dualizmusban

Magyarországon Eötvös József bábáskodott az alsó fokú – ahogyan akkor mondták: elemi–népoktatás születésénél. Az író, politikus miniszter élete végén megérhette, hogy nagy álmát törvénybe iktatva lássa. 1868-ban lépett hatályba a 38. törvénycikk, melynek alapján bevezették a 6–12 éves gyermekek kötelező iskoláztatását, az 1–6 osztályos népiskolát.

Az egész országban, így az akkori Borsod megyében is, hatalmas erőfeszítéseket tettek, hogy a törvény szellemében korszerűsítsék az elmaradt oktatási viszonyokat. Nem ment könnyen, 50 év sem volt elegendő a teljes megvalósításhoz. S ha valaki azt gondolná, hogy legalább Miskolcon, ebben az akkor alig 30 ezres városkában nem jelentett gondot az elemi iskolák számának növelése, újabb tanítók beállítása, alaposan téved. Negyven éven át tartó küzdelem árán sikerült csak elérni, hogy minden miskolci gyermeknek legyen helye valamelyik népiskolai intézményben, hogy tanulhasson.

A városban, melyhez nem szabad hozzágondolnunk a később csatolt községeket (Diósgyőr, Hejőcsaba stb.) 1860-ban csak egyházi iskolák működtek; 9 református, 6 katolikus, 4 izraelita, 2 evangélikus iskolában (mindegyikben 1–1 tanterem működött) összesen 21 tanító dolgozott. A törvény szerint 80 gyermek járhatott egy osztályba, így a fenti tanterem 1680 tankötelesnek adhatott férőhelyet. Az volt tehát a kérdés, mennyi 6–12 éves korú gyermek lehetett a városban. Senki sem tudta! Az újságírók hamarabb megéreztek a valóságot, mint a hatóságok. A Borsod Miskolci Értesítőben 1869. szept. 16-án ezeket olvashatjuk: „Hát a mi városunk... mit tett a népnevelés körül? A lefolyt évtizedben négy fényes toronnyal szebb lett városunk [utalás a felépült templomokra], valyha építettett volna ugyanannyi népiskola! Sehol a megyében oly sok gyermek iskolázatlanul nem marad, mint városunkban és mégis mit sem teszünk...”

Igaz lett volna ez? – kérdezzük hitetlenül. Csak 1871-ben készült hivatalos összeírás Miskolcon, mely 1768 iskolába járó tanulóról és 426 iskolába nem járó gyermekről tett említést. Így már könnyen kiszámítható, hogy a 2194 tanköteles számára Miskolcon legalább 27–28 tanterem és ugyanannyi tanító kellett volna! S mint láttuk, 21 volt!

A gondokat csak tetézte, hogy az elemi iskolák főként az akkori belvárosban helyezkedtek el.

Az említett újság lapjain már 1871-ben azt ajánlották a város vezetőinek, hogy „az elemi iskolákat ki kell vinni a város szélére”... mert így... „nem lesznek kényszerülve a szegény szülők – kibben megvan a jóakarát gyermekeik taníttatására, hogy mint a felvégen... történik, hivatalból kirugott emberekkel neveltsék gyermekeiket, mert póre gatyában és mezitláb restellik azokat elküldeni”. Az akkori református főgimnáziumban pl. 3 népiskolai osztály működött, ide valóban nem járhattak be a szegény városszéli tanulók!

Polányi – akkori tanfelügyelő – 1877-ben riasztó adatokat közölt: minden 100–100 tanköteles közül a reformátusoknál csak 28, a katolikusoknál 34, az evangélikusoknál 31, az izraelitáknál 64 tanköteles jár iskolába. Szabó Károly tanfelügyelő későbbi megállapítása: 4358 tankötelesből 2104 gyermek sehová sem jár iskolába. Bizony ez csupán 51%, míg vidéken az arány 65% volt! Meg is születet a megyei határozat: „Szóllitassanak fel Miskolcz város hitfelekezetek előljáróságai, nyilatkozzanak, hogy vajjon szándékoznak-e az elhanyagolt iskoláztatást tantermek és tanítók szaporítása által emelni?”

Az egyházak igyekeztek, mert különben úgynevezett községi iskolák (valójában városi iskolák) felállítását kellett volna elrendelni, s ennek következtében a felekezetek elvesztették volna uralkodó szerepüket az alsófokú oktatásban. Így a fejlesztés eredményeképp 1880-ban már 36 tanterem és ugyanennyi tanító működött egyházi keretekben. A községi, majd állami iskolák létesítését azonban így sem tudták elkerülni, legfeljebb elodázni. Miközben ugyanis Borsod megyében az 1880-as évekre egyre-másra jöttek létre az állami és községi iskolák (Diósgyőr, Bánfalva, Jákfalva 1873; Ózd, Pereces 1884), addig Miskolcon a főkérdés még mindig az egyházi iskolák fejlesztése volt, de végre 1885-ben a városban is megszületett az első állami iskola.

Ballagi akkori tanfelügyelő így jelentette be az eseményt: „A helybeli pályaudvar közelében lévő munkástelepen egy népiskola felállítása engedélyeztetett, melynek költségeit a közoktatásügyi és közlekedési minisztérium közösen fogják fedezni.” Az iskola 1 tanítóval, 50 tanulóval indult, a következő évben azonban felépítették második tantermét, majd a századfordulón továbbfejlesztették. A MÁV telepen tehát megoldódott az iskolázás gondja, igaz ehhez a város lakosságának vajmi kevés köze volt.

Ugyancsak 1885-ben jelent meg a város egyházi iskoláinak részletes kimutatása. A Gordon, Gerő, Kandia, Kis- és Nagyhunyadi utcákat ma már hiába keresnénk Miskolc térképén, eltűntek kis földszintes, a falusi iskoláktól jóformán semmiben sem különböző elemi iskoláikkal együtt. De tény maradt, hogy ebben az évben 1 állami, 6 református, 5 római katolikus, 4 izraelita és 2 evangélikus iskola 41 tantermében 44 tanító oktatott 2443 gyermeket. 1 tanítóra 55 tanuló jutott s ez akkor nem is volt nagy szám. A baj inkább ott volt, hogy az első és második osztályokban 90–100 gyermek is szorongott, ugyanakkor az osztályok emelkedésével csökkent a létszám. 1891-ben pl. mintegy 600 tanulónak kellett volna elvégezni a 4. osztályt, mégis csak 205 kapott bizonyítványt. Ekkor – a törvény megszületése után 23 évvel – Miskolcon még egyetlen 5. vagy 6. osztály sem működött! Bármilyen javulás mutatkozott is, Hidvégi tanfelügyelő 1890-ben alaposan elmarasztalta a várost, hogy nem akar községi iskolákat állítani.

1891-ben aztán a sajtó útján kipattant egy botrány. A felső-miskolci katolikus iskolának egyetlen 42 négyzetméteres tanterme volt, a körzetben viszont 571 tanköteles! Felvettek 92 gyermeket, a többieket más katolikus iskolákba irányították, de 185 gyermek mindenholnan kirekedt! Az újságok követelték a községi iskolákat: „Minek a göncös ragaszkodás a felekezeti iskolákhoz – olvasható a Borsod Miskolci Értesítőben 1891. január 22-én. Legyenek községi iskolák!” Áprilisban ugyanitt egyszerűen a címben tették fel a kérdést: „Lesz-e Miskolczon községi iskolánk?” Az író szerint a város... „a népnevelés terén egész Borsod megyében leghátul áll...”. S volt is ebben némi igazság.

1893-ban a polgármesteri évi jelentést bírálták a Borsodmegyei Lapokban: „A jelentés iskola-ügyek dolgában igen szűkszavú. És miért szűkszavú? Mert szűkmarkú a város minden oly czéllal szemben, mely az iskolákkal, azok emelésével... vannak összeforrvá” – olvashatjuk.

1894-ben aztán már nem lehetett tovább halogatni a kérdést. Januárban a tanfelügyelő kimutatta, hogy 1110 gyermek nem jár iskolába. Az ok: nincsen tanterem, nincs ruha, magas a tandíj. Hidvégi elkerülhetetlennek tartotta, hogy Miskolcon ne állítsanak községi iskolákat! Miután a minisztériumban engedélyezték az előterjesztést, a megyei vezetés felhívta a várost, „hogy nyolcz községi tanítói állomás szerveztessék és nyolcz tanterem rendeztessék be a város azon részében, ahol azt a szükség diktálja...” Évente két iskola megnyitását írták elő.

A város kénytelen volt elfogadni az utasítást. 1894 novemberében az akkori Nagy-Kishunyad utca sarkán és a Major utcán megnyílt a két első községi iskola. 1895 és 1897-ben a Nagy-Füzes és a Szeles utcán nyílt 2–2 tantermes újabb iskola, melyet a következő évben még egy követett, s ezzel le is zárult a 7 tantermet eredményező akció.

Miért volt rendkívül fontos a községi elemi iskolák építése? A tantermeket ott építették, ahol nem volt a közelben egyházi elemi, a rosszul öltözött szegény tanulók télen is könnyebben megközelíthették azokat. Az évi tandíjat (10 Ft – másutt 25–35) szegénység esetén elengedték, sőt tankönyv- és ruhasegélyt is adtak. Megindították az 5. osztályokat. Nyilvánvaló, hogy a községi iskolák a szegények iskolái lettek, kulcsfontosságú szerepet játszottak az iskoláztatás alapos feljavulásában, ami ekkor már 73–74%-ot ért el. Enyhültek tehát a szorító gondok, s a következő lépés az állami iskola megteremtése volt.

Nemigen hinnénk, hogy a városban még a század elején sem volt egyetlen korszerű nyolctantermes iskola. Az elemik szétszórta, legfeljebb 4 tanteremmel működtek. Ezért volt nagy esemény, hogy 1901-ben megnyílt az izraeliták 16 tantermes, Erzsébet királynéről elnevezett iskolája. A lapok részletesen ismertették az épület elrendezését, a belső berendezést, a szertárakat, a tanári szobát, amelyek akkoriban ritkaságszámba mentek. Tornaterem nem épült, akkor még csak tornaudvarokat írtak elő a népiskolák számára.

Mindezek ellenére a népiskolázás helyzete nem nagyon javult, hiszen a város lakossága rohamosan nőtt. 1904-ben Pálffy tanfelügyelőhelyettes a Borsodmegyei Lapokban hosszan elemezte Miskolc népoktatásügyét. Felsorolt minden iskolát, s jellemezte is azokat. A belvárosi katolikus iskolában például „a tanterem az utcára nem szellőztethető a zaj miatt, az udvarra azért nem, mert az úrszékek közvetlenül az épület mellett vannak és bűz van. Nem képesített tanítók, hanem a minoritarend tagjai tanítanak...” – olvashatjuk. De más iskolákban is sok a szűk, alacsony, sőtét terem – állapította meg. Jelentéséből az is kiderült, hogy a 6–15 éves tankötelesek közül (a középiskolákat is beszámítva) 1687 gyermek sehová sincs beíratva! Harmincöt évvel vagyunk az Eötvös törvény után! Nem lehetett okolni már a várost sem, hiszen 7 községi iskolájára költségvetésének mintegy 25%-át, 66 ezer koronát költött. Állami iskolákra volt immár szükség!

Az 1904/5. tanév eleji beiratkozásoknál botrányos jelenetek játszódtak le. Hidvégi tanfelügyelő szerint: „a szülők valóságos ostromot intéztek a tanítók ellen”. (Képzelnék el: a gyermekeket hely hiányában elutasítják az iskolából, ugyanakkor a szülőket megbüntetik, mert elmulasztják a tankötelezettség betartását!) A város közgyűlése 1904 novemberében úgy döntött, hogy állami iskolák felállítását kéri. (Ezekről tudni kell, hogy mind az építést, mind a fenntartást állami költségvetésből kell fedezni.) A minisztérium kemény feltételeket szabott: csak akkor lesz állami iskola, ha a város önmaga erejéből felépít 2 db 12 tantermes iskolát, s annak fenntartásához is hozzájárul évi 30 000 koronával. A város közgyűlése 1906-ban elfogadta a feltételeket, és 1908 szeptemberében – egyelőre ideiglenes és szétszórta helyiségekben, két körzetre osztva – megindult az állami iskolák működése.

A nehezebb feladat még hátra volt, építkezni kellett. Ehhez két telket vásároltak a mai Nagyváthy és Kun Béla utcában 18 ezerért, majd 1909-ben 2,5 milliós kölcsönt vettek fel csatornázásra és iskolaépítésre. Az utóbbiak építési költsége 372 000 koronára rúgott. Mindkét iskolát 1909 őszén adták át rendeltetésének, s mindkettő ma is iskolai célokat szolgál. A Nagyváthy utcai (akkor Szent István út) külsőleg is elűtött megszokott társaitól. A földszinten tágas előcsarnok, lépcsőház, 5 tanterem, igazgatói iroda és háromszobás lakás helyezkedett el, az emeleten pedig 7 tanterem. A véccék a folyosó végében voltak, a pincébe pedig zuhanyozót, fürdőt építettek be (ilyen iskola akkoriban csak Budapesten volt). Az épület mögött 1300 m²-es, tágas tornaudvar várta a sportolni, játszani vágyó gyermekeket.

A másik iskolában is 12 tanterem volt, de hozzácsatolták a régi községi iskolai hálózatot is, így az ottani igazgató és a tanítók 19 tanteremmel várták a beiratkozókat. A tanítás ekkor már ingyenes volt, a Nagyváthy utcába 979, a Kun Bélaiba pedig 1001 tanuló iratkozott be 1909 őszén. Sokat jelentett ez a kétezernyi hely Miskolc tanköteleseinek, s megindulhatott a rendszeres 5–6. osztálybeli tanítás is.

Mindezek ellenére ősszel még gyakoriak voltak a tumultuózus beiratkozási jelenetek, főleg az ingyenes állami iskolákba, így a MÁV iskolát és néhány egyházit is tovább kellett bővíteni. Csak 1913-ban érték el, hogy Miskolcon végre minden tanulni vágyó gyermeknek hely jutott valamely elemi iskolában. Az 1868-ban elfogadott törvény alapfeltételeinek megvalósítására tehát kerekén 45 esztendő kellett várni Miskolc polgárságának!

S alig rendeződtek a népoktatási viszonyok, kitört a világháború. Ezeket az éveket az állandó tanítóhiány (behívások), az iskolák katonai célokra való lefoglalása, a hosszú szünetek és rövid iskolaévek jellemezték. Tanításról alig-alig beszélhetünk.

Nem volt könnyű tehát a dualizmus korában sem a gyermekeknek, sem szüleiknek, de az iskolafenntartóknak sem. Mire az erőfeszítéseket siker koronázta, csaknem mindent elsöpört a háború. Mégis ekkor vetették meg a korszerű nép- (és később általános) iskolai nevelés feltételeit e nagyvárosban, s ezt az időszakot az igényes, minőségi népoktatás kialakulása koraként kell értékelnünk.